

*Фідря Ю.О., завідувач кафедри
кримінального права і процесу
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ПРОЯВАМ БУЛІНГУ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

Кримінально-правова політика у сфері запобігання злочинності неповнолітніх повинна стати одним із пріоритетних напрямків діяльності держави. Результати досліджень та статистичні дані свідчать про загрозливі тенденції у динаміці та структурі злочинності неповнолітніх: зокрема, збільшення кількості тяжких та особливо тяжких злочинів, вчинених особами до 18 років, домінування групових, корисливих та насильницьких форм злочинної поведінки, високий рівень повторної злочинної діяльності, значне «омолодження» злочинності у цілому. Наявність таких обставин обумовлює необхідність пошуку нових засобів та форм протидії цим негативним явищам, а також розробки способів підвищення ефективності заходів запобігання протиправній поведінці неповнолітніх правопорушників.

Особливу увагу у ході розробки заходів запобігання злочинності неповнолітніх слід звернути на проблему поширення насильства у підлітковому середовищі, зокрема на такий його прояв, як булінг (англ. to bully - задиратися, знущатися, змушувати погрозами), який прийнято розглядати як небажану агресивну поведінку дітей шкільного віку, що призводить до цькування дитини іншою дитиною або групою дітей з метою приниження, залякування та демонстрації сили.

В Україні, так як і в усьому світі, поширення даного явища змушує звернути на себе увагу як педагогів, фахівців із соціальної роботи, психологів, лікарів, так і правників. За даними Центру інформації про права людини станом на липень 2017 року 67% дітей в Україні у віці від 11-17 років стикалися з проблемою булінгу протягом останніх трьох місяців. 24% дітей цькували, а 48% навіть нікому не розповідали про ці випадки [1]. Крім того, наприкінці листопада 2017 року в Українському

інституті дослідження екстремізму встановили, що із проявами булінгу в Україні стикаються 8 із 10 дітей Г21.

Досить часто в реальному житті булінг знаходить свій вияв у вкрай жорсткій формі, з виявом імпульсивності та агресії, наприклад, у масових побиттях, катуваннях, які до того ж знімаються на відео і навіть знаходяться у вільному доступі мережі Інтернет. Головними героями таких відеороликів є діти-булери віком 11-18 років. У більшості випадків булінг - це негативна агресивна поведінка умисного характеру, яка має високий ступінь суспільної небезпеки і може становити загрозу для життя, здоров'я, волі, честі та гідності особи як благ, які перебувають в Україні під кримінально-правовою охороною. З огляду на небезпечність такого явища та його поширеність серед неповнолітніх, варто розробити сучасну систему заходів, спрямовану на запобігання булінгу, яка включатиме корекційні, психолого-педагогічні, освітньо-інформаційні та інші необхідні складові.

Загальносоціальною основою запобігання проявам булінгу серед неповнолітніх є подолання кризових явищ у політичному секторі, діяльності правоохоронної системи, в економіці, соціальному захисті населення, у сфері суспільної ідеології та моралі та ін. Заходи загальносоціального рівня насамперед призначені забезпечити необхідний рівень добробуту, культури, виховання та навчання молоді і повинні базуватися на комплексі правових актів, що регулюють питання створення оптимальних умов життя та виховання дітей, захисту їх прав та інтересів, нейтралізації негативного впливу на них (особливо, з боку ЗМІ, які пропагують культ жорстокості й насильства), запобігання бездоглядності тощо. На сьогодні одним із найважливіших нормативних актів у даній сфері є Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, схвалена указом Президента України від 24 травня 2011 року Г31, реалізація положень якої має посилити відповідальність сім'ї, суспільства та держави за процес виховання і становлення дітей, забезпечити додержання прав і свобод дітей, які потрапили у конфлікт із законом, шляхом підвищення рівня їх правового та соціального захисту, зменшити рівень дитячої злочинності.

Заходи запобігання булінгу спеціально-кримінологічного та індивідуального рівнів спрямовані на мінімізацію причин та умов, що спричиняють такі види неправомірної поведінки серед неповнолітніх, а також на усунення, нейтралізацію, блокування

у неповнолітнього негативних і, одночасно, формування позитивних якостей, стереотипів і звичок.

Надзвичайно важливою ділянкою у цьому напрямку є робота із педагогами, які часто воліють замовчувати або не помічати проблему, хоча й бачать випадки цькування та інші прояви булінгу щодо дітей. Толерантне ставлення педагогів розцінюється неповнолітніми як позитивне підкріплення (іноді навіть схвалення) їхньої поведінки, що провокує не лише на її продовження, а й на розвиток і посилення подібних дій. Як показує досвід, у більшості випадків відповідна реакція вчителів, тренерів, викладачів наявна лише тоді, коли проблема переміщується у кримінально-правову площину. Однак, варто пам'ятати, що й самі педагоги можуть стати жертвами дій дітей-булерів. З огляду на це, актуальним є підвищення компетенції педагогічного та іншого персоналу навчально-виховних закладів щодо належного реагування на інциденти булінгу та його профілактики.

Важливу роль у вирішенні проблеми булінгу відведено батькам, адже як свідчать результати досліджень та різноманітних опитувань, більшість учнів розповідають про випадки булінгу насамперед батькам, а не вчителям. Тому пріоритетним завданням є налагодження спілкування та співпраці навчальних закладів з батьками, зважаючи на те, що допомоги потребують обидві сторони булінгу. Ефективними у цьому напрямку є інформативні заходи, на яких батьки можуть ознайомитися із проблемою булінгу; навчитися розпізнавати, чи стала їх дитина жертвою булінгу; отримати кваліфіковані поради щодо алгоритму дій у випадку, якщо їхня дитина вчинила булінг.

Заходи запобігання булінгу на індивідуальному рівні слід розробляти із урахуванням поведінки булерів та їх жертв. Насамперед варто приділити увагу роботі зі свідками булінгу - педагогами, а також однокласниками, друзями, знайомими жертви булінгу. Поведінка та ставлення свідків до булінгу можуть бути різними: від відкритого прийняття та заохочення або ж байдужості до засудження булера та готовності допомогти його жертві. Однак часто очевидці булінгу відчують страх та безпорадність, бо й самі побоюються стати жертвою таких дій. Тому слід працювати над підвищенням обізнаності потенційних свідків булінгу про це явище та його наслідки, навчанням правильно реагувати на випадки такої поведінки, посиленням у них впевненості у необхідності захистити жертву.

Жертви булінгу через відчуття беззахисності, вразливості і тривожності намагаються уникати конфліктів та вдаються до соціальної ізоляції. Тому робота з цією групою передбачає підвищення їхньої самооцінки та впевненості в собі, оволодіння навичками керування страхом та вмінням захистити себе. Йдеться насамперед про віктимологічні заходи запобігання булінгу.

Безумовно, допомоги потребують й самі булери або ж ініціатори булінгу, які через обмежені навички вирішення спорів, нерозуміння почуттів інших та невміння керувати емоціями вдаються до таких форм агресивної поведінки. У першу чергу, таким дітям надають допомогу в оволодінні цими навичками, навчають мирним способам вирішення конфліктів, однак цьому повинен передувати збір необхідної інформації, розробка індивідуальних програм супроводу кожної дитини та відстеження динаміки розвитку у подальшому.

На часі - усвідомлення та врахування серйозності булінгової поведінки, факторів, які її спричиняють, для того, щоб здійснити адекватне та своєчасне втручання, використати можливості відновного правосуддя для налагодження відносин між булером та жертвою, а також для усунення шкоди, заподіяної в результаті булінгу.

Булінг - це серйозна проблема, яку в жодному разі не можна ігнорувати, оскільки він спричиняє вкрай негативні наслідки для дітей, причетних до нього, їхніх родин, ровесників і найближчого оточення. Проблема запобігання булінгу полягає у тому, що за латентним характером дій булерів ховається масштабність цього явища, однак вона вимагає негайної реакції з боку педагогів, психологів, батьків, суспільства й держави у цілому.

Список використаних джерел:

1. 67% дітей в Україні зазнали цькувань у попередні 2-3 місяці [Електронний ресурс]. - Режим доступу : https://humanrights.org.ua/material/67_ditej_v_ukraj_ini_zaznali_cku_van_u_poperedni_23_misjaci

2. Український інститут дослідження екстремізму. Дослідження «Стоп шкільний терор. Профілактика та протидія булінгу»: <http://uire.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Doslidz.pdf>
Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні : схвалена указом Президента України від 24 травня 2011 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/597/2011>